

De Handschriften der vroegere St.-Baafslibrije

THANS NOG BEWAARD IN DE BIBLIOTHEEK VAN HET
KAPITTEL VAN DE ST.-BAAFSKATHEDRAAL TE GENT

DOOR

K. G. VAN ACKER

In korte trekken weze hier herinnerd aan enkele punten uit de geschiedenis van de aloude Sint-Baafslibrije¹.

Men weet dat de vorming van de Sint-Baafslibrije opklimt tot lang voor 1540². Reeds in de oudst bekende inventarissen van de kerkschat der Sint-Baafsabdij, daterend uit de 9e en de 10e eeuw, werden enkele codices vermeld. Dit waren uitteraard boeken bestemd voor kerkelijk gebruik.

In een fragmentarisch bewaard gebleven inventaris uit de 9e eeuw vindt men vermeld: antiphonaria, een regel van de H. Benedictus, een Bibliotheca (= Bijbel), een plenarium, een homiliarium, misschien ook nog een liber canonicus.

Toen de monniken van hun vlucht voor de Noormannen uit Laon terugkeerden maakten zij een nieuw inventaris op. Hierin is alleen nog sprake van twee evangeliaria met goud en zilver versierd.

Deze librije groeide tijdens de Middeleeuwen steeds verder aan³, zodat

(1) Dit beknopt overzicht steunt op de uitvoerige geschiedenis der Sint-Baafslibrije welke ik in grote lijnen reeds heb uitgewerkt met het oog op de uitgave der handschriftelijke catalogi der Sint-Baafsbibliotheek.

(2) In *Bibliotheekgids*, Antwerpen 1959, XXXV, p. 75-86 verscheen het eerste gedeelte van de geschiedenis der Sint-Baafslibrije: *Bijdrage tot de geschiedenis der librije van de Sint-Baafsabdij te Gent. (Vorming, uitrusting, culturele waarde)*. Men raadplege dit artikel dus voor de hier summier aangehaalde gegevens over de middeleeuwse abdijsbibliotheek.

(3) In een catalogus van 1572, waarover wij het verder zullen hebben, wordt verwezen naar een: « Repertorium librorum sancti Bavonis. Vide Hieronymi Hebraicas questiones inter theologos scriptos », en verder naar: « Tria distincta repertoria librorum sancti Bavonis ». — Aangezien de laatste verwijzing opgenomen werd als één enkele titel, is het klaarblijkend dat hiermede de catalogus van 1455 van Olivier De Langhe bedoeld werd. Deze vormde weliswaar één codex, doch hierin zitting, zoals wij straks zullen zien drie afzonderlijke repertoria.

De eerste verwijzing heeft duidelijk betrekking op een boekenlijst voorkomend in een codex welke de *Hebraicas questiones* van de H. Hieronymus bevatte. Dit boek is tot nog toe onvindbaar gebleven. Wij weten echter dat dgl. boekenlijsten, voorkomend op de blanke bladen van een of andere codex, veelal stammen uit de XIe à XIVe eeuwen, en dat zij buitengewoon leerzaam zijn over de groei der middeleeuwse librijen. Spijtig is het wel dat wij de hand niet konden leggen op deze belangrijke en ongetwijfeld oudere bron.

Korte tijd geleden vestigde de Heer M. Gysseling, archivaris bij het Rijksarchief te Gent, onze aandacht op een nog onbekend gebleven catalogus welke hij bij zijn klasseerwerk van het Sint-Baafsarchief gevonden heeft. Deze boekenlijst werd opgesteld door de monnik Michael de Stockt in het begin der 15e eeuw, toen

de monniken rond 1455, beschikten over een rijke bibliotheek waarin meer dan 600, vermoedelijk zelfs meer dan 1.000 codices ondergebracht waren.

Een catalogus er van, rond 1455 door prior Olivier de Langhe gemaakt, leert ons bovendien dat de boekenschat der abdij drie afzonderlijke librijen omvatte: Er was vooreerst de bibliotheek van Olivier de Langhe zelf; deze bevatte voornamelijk theologische schriften en was blijkbaar bestemd voor gebruik bij onderricht van jongeren: een school-bibliotheek dus. Dan was er de kloosterbibliotheek met de teksten uit Oud- en Nieuw Testament, de brieven en schriften der kerkvaders, de Middeleeuwse theologen-compendia, sermonaria, vitae van H.H., klassieke schrijvers, juridische, medische en dgl. profane literatuur. Ten slotte was er nog een bibliotheek gevormd door de koorboeken, welke zonder enige plaatsnumering in een afzonderlijk lokaal (of kist) bewaard werden.

Voegen wij hieraan toe dat een klein aantal boeken tenslotte bestendig in de kerk voor dagelijks gebruik, of bij de kerkschatten onder koster's hoede berustte.

In de latere uitbreiding van deze bibliotheek speelde abt Raphael de Marcatellis, bisschop van Rhodus (1478-1507) een belangrijke rol. Als natuurlijke zoon van Filips de Goede had hij diens zin voor het schone en het luxieuze overge-erfd. Dit uitte zich o.m. in de aankoop of bestelling van een groot aantal handschriften.

Volgens de catalogus der Bibliotheek van abt Raphael, omvatte deze niet minder dan 232 werken.

In vele gevallen aarzelde deze abt niet toen reeds in druk verschenen werken, wiegedrukken, te laten afschrijven. Dit bewijst dat hij de voorkeur gaf aan geschreven codices boven gedrukte werken. Aldus is hij te beschouwen als een laat voortzetter van de Middeleeuwse traditie, en in het bijzonder van de zo bekende 15e eeuwse, Bourgondische, Mecenassen welke erop aanstuurden librijen van rijk-verluchte handschriften te vormen. In de codices welke hij liet vervaardigen vindt men herhaaldelijk zijn abtswapen, later zijn bisschopswapen terug, alsook het nog onopgeloste monogram L.Y.S. dat echter blijkbaar op hem zelf betrekking heeft.

Beide wapen en monogram vindt men inderdaad ook terug op de sluitstenen van de gothische gewelven van de pand die hij in 1495 in de Sint-Baafsabdij liet bouwen ⁴.

De volgende moment-opname van de toestand der Sint-Baafsbibliotheek wordt ons geleverd door de catalogus welke Viglius-à-Zuichem in 1572 liet opstellen ⁵.

hij te Keulen vertoefde. Het betreft hier een catalogus van diens eigen bibliotheek welke hij gedeeltelijk zelf had gekocht, waarvan hij verscheidene zelf geschreven had, of welke hij deels reeds bezat voor dat hij monnik werd, doch waarvan ook een deel eigendom was van Sint-Baafs.

Michael de Stockt had de gewoonte van de vermelde werken het incipit van het 2e blad en het explicit van het voorlaatste blad aan te duiden. Vermoedelijk zal dit toelaten sommige werken met zekerheid te identificeren.

(4) Een biografische notitie over abt Raphael de Marcatellis is thans in druk in de *Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis en de Oudheidkunde*, XVIII, 1959.

(5) De juiste datering: 1572, van Vigilius' catalogus steunt op een onlangs

Deze nauwkeurige catalogus is de beste weerlegging van de beschuldigingen waarvan Viglius reeds tijdens zijn leven maar ook vanwege latere historieschrijvers het slachtoffer was, als zou hij zich aan talrijke vereemdingen van goederen van Sint-Baafs hebben schuldig gemaakt.

Hij is ook waardevol hierom, dat hij opgesteld werd juist voor het optreden der beeldenstormers waarvan bekend is dat zij de rijke bibliotheken der Dominicanen en der Franciscanen door de vensters hunner kloosters in de Leie hebben geworpen. Er zijn gegevens bewaard waaruit blijkt dat ook de Sint-Baafsbibliotheek toen schade heeft opgelopen. En aldus verstaat men dat Sanderus, die in 1640 onze gewesten doorkruiste om een algemeen relevé der bestaande bibliotheken op te maken, van het Sint-Baafskapittel een uiterst korte boekenlijst ontving met als aanhef : « *Spicae post messem magis uberem relictæ* ».

Ten tijde van Viglius bevatte de Sint-Baafsbibliotheek niet min dan 1.041 handschriften en 477 drukken. Deze liet Viglius optekenen te Gent, in het refugium van Sint-Baafs te Brussel, en in het hof Rooselaar te Lokristie waar de laatste abt van de Sint-Baafsabdij Lucas Munich, in 1562 overleden was.

In de *Acta capitularia* van het kapittel der Sint-Baafskathedraal, thans bewaard in het Rijksarchief te Gent, vindt men verdere gegevens over de geschiedenis van de Sint-Baafsbibliotheek⁶. Hieruit is vnl. te releveren een verkoop van handschriften in 1680. Met het geld er door verkregen wenste men de bibliotheek-kamer tot een behoorlijke wachtplaats in te richten voor personen die op de besluiten van het kapittel moesten wachten. Vermoedelijk zijn toen de 15 *Marcatellis-codices* verkocht geworden die thans in Engeland in het kasteel van de Earl of Leicester in *Holkham Hall* berusten.

De laatste catalogus der Sint-Baafsbibliotheek vóór 1789, werd gemaakt door bisschop Ferdinand de Brunswijck Lunenburg in 1745. De verkoop van 1680, en de verwerving van gedrukte werken voor én na deze datum hadden het karakter der bibliotheek grondig gewijzigd. Op een totaal van 453 werken waren er nog slechts 55 handschriften in 1795 !

Door de confiscatie der bibliotheken van de afgeschafte instellingen o.m. van de Sint-Baafskathedraal, werd aan de geschiedenis dezer rijke bibliotheek een bruusk einde gesteld (25 okt. 1795).

Zij werd overgebracht naar de *Bibliothèque de l'École centrale du département de l'Escaut*, gevestigd in de gebouwen der vroegere *Baudeloo-abdij*.

In 1804 werd deze schoolbibliotheek gewijzigd in stadsbibliotheek, en in 1817 werd het vruchtgebruik er van afgestaan aan de toen pas opgerichte Universiteit.

door Mr. Gysseling gevonden gedeelte ervan, dat behalve het handteken van Viglius ook deze datum draagt. Het betreft hier de lijst der boeken toen te Brussel bewaard in het Refugium van Sint-Baafs aldaar. Deze catalogus was ons door een afschrift ervan, dat evenwel ongedateerd is, reeds bekend.

(6) Vermelden wij hier ook nog een catalogus door Mr. Gysseling gevonden, n.l. van de boeken door het Seminarie te Leuven verworven uit de nalatenschap van bisschop Lindanus. Deze catalogus dateert van 15 april 1600. Vermoedelijk zijn ook langs deze weg enkele Sint-Baafshandschriften uit Gent weg gegaan.

In de Gentse Universiteitsbibliotheek bevinden zich thans ongeveer 48 handschriften afkomstig van de Sint-Baafsbibliotheek. Hieronder zijn 19 Mercatel-codices.

Een zeer klein getal handschriften ontsnapte aan de confiscatie van 1795.

Met toelating van Z.E.H. De Kesel, President van het Groot Seminarie, heb ik dit resterende deel van de bibliotheek van Sint-Baafs mogen inzien en beschrijven.

Om in de toekomst het terugvinden gemakkelijker te maken heb ik aan elk van deze banden, waarvan sommige als convoluten meerdere handschriften bevatten, een nummering gegeven. Deze werd in elke band met potlood aangebracht, alsook bij de hieronder volgende beschrijving gevolgd.

KATHEDRAAL, Hs 1

Nomina abbatum monasterii sancti Bavonis juxta Schaldim. — Nomina episcoporum cathedralis ecclesiae sancti Bavonis. — Nomina et cognomina venerabilium D. Canonicorum ecclesiae sancti Bavonis Gandensis.

XVIIe eeuw (1611-1626).

Pap., 1 + 81 bln, 285 x 210 mm., talrijke bln. ter verdere aanvulling. Twee handen, waarvan de tweede aanvullingen bracht na 1611. Gekleurde wapens. Kalfsledeband met op rugtitel: Statut St. Bavon. (op binnenkant van voorste bord: nota betreffende de onvervreemdbaarheid van dit boek, door E.F. de Castro, can. cantor, op 23 juni 1761 geschreven. — Daaronder: « Mihi traditus anno 1890, J. Lavaut can ». — Gegraveerd ex-libris (P. Wauters fecit) van E.F. De Castro. — Op bl. 1 r°: Handteken van E.F. de Castro, can. grad. sancti Bavonis. — Daaronder het handteken van Julien de Lerti, en de woorden « Divine liberté. La seule liberté, la liberté ruine, heureux celui qui vit en liberté divine. 1580. 5e d'Avril ». De naam Julien de Lerti werd achteraf gewijzigd in deze van Franciscus de Gistelles. Op bl. 2 r°: de datum van het oorspronkelijke werk: anno 1611, onder het insigne van het kapittel van S. Baafs: de arend + bisschopsstaf, met de spreuken: « Sorte vel invida » & « God doet meer ».

KATHEDRAAL, Hs 1 (1)

Compendium libri qui dicitur chronicon / 608 - 1537 / et statuta sancti Bavonis.

XVIIIe eeuw.

Pap., 4 bln., 315 x 200 mm., één hand. Ingeplakt vooraan in hs 1.

KATHEDRAAL, Hs 1 (2)

De Ghelase veinsteren van de cathedrale kercke van Sinte Baefs in Ghendt... / Beschrijving der glasramen van de Sint Baafskerk /

XVIIe eeuw.

Pap., 2 + 24 bln., 280 x 190 mm., oorspr. fol. 1 - 24, bln. 23 en 24 : blank. Bl. 1 geschonden. Twee handen. Figuren en gekleurde wapens. Ingebonden met hs 1.

KATHEDRAAL, Hs 1 (3)

Series et ordo omnium abbatum seu prelatorum monasterii beati Petri, apostolorum primi, in Gandavi juxta Schaldim. / Bevat uittreksels uit de geschiedenis en de namen der prelaten van S. Baafsabdij en van de Kapittelkerk /

XVIIe eeuw.

Pap., 12 bln., 280 x 185 mm., oorspr. fol. 25 - 36, de bln. 9, 10, 12 blank. Eén hand. - Op bl. 9 r° door een andere 17e eeuwse hand : *Hic sequuntur patroni hujus Cathedralis quorum sancta corpora requiescunt.* — Gekleurde wapens. — Ingebonden met hs 1.

KATHEDRAAL, Hs 1 (4)

Nomina et cognomina venerabilium D. Canonicorum ecclesiae Cathedralis sancti Bavonis Gandensis...

XVIIe eeuw.

Pap., 35 bln., 280 x 185 mm., oorspr. fol. 1 - 29 welke later vervangen werd door de voortzetting van de fol. van hsn 1 (2) en 1 (3) : (37 - 67). — Verscheidene bln. : blank. — Eén hand. — Gekleurde wapens. — Ingebonden met hs 1.

KATHEDRAAL, Hs 2 (olim : F. Arm. 3.7.2, Case 2, 2bis)

/ Eedformules, statuten, en naamlijsten der prelaten van Sint-Baafs /

1. — (Blz. 1 - 29). *Evangelium secundum Joannem.* — *Juramenta dominorum prepositi, decani, cantoris, thesaurarii, scholastici, canonicorum, capellanorum et aliarum personarum ecclesie sancti Bavonis juxta Gandavum in Tornacensi diocese contitute, Romane ecclesie immediate subjecte.*
2. — (Blz. 30 - 76). *Statuta ecclesie sancti Bavonis juxta Gandavum in primeva illius in ecclesiam collegiatam erectionem condita et edita.*
3. — (Blz. 77 - 135). *Nomina abbatum sive prepositorum dignitatum et canonicorum a tempo (!) quo monasterium sancti Bavonis ordinis sancti Benedicti Tornacensis diocesis per Paulum Papam tercium erectum est in ecclesiam collegiatam, anno Domini millesimo quingentesimo tricesimo Septimo, ultima die Julii.*
4. — (Blz. 136 - 149). / Eedformules, gewijzigd na het Concilie van Trente /

5. — (Blz. 150 - 156). Series prepositorum, archidiaconorum, archipresbyterorum, paenitentiariorum.
6. — (Blz. 157 - 159). Index generalis rerum, quae in hoc volumine continentur. / Slechts voor nrs. 1 - 3 /.

XVIe eeuw (met aanvullingen tot XIXe eeuw).

Perk. + pap., 1 + 80 bln, bln 79 en 80 : papier, 280 x 200 mm. Mod. pag. met inkt 1 - 159 beginnend op bl. 1 v° - Verscheidene handen. — Op bl 3 v° (= blz. 5) : volbladminiatur voorstellend Kristus aan 't kruis tussen Maria en Joannes, met in de beneden rand de wapens van Sint-Baafs en van abt Lucas Munich. Kalfsled. band met koperen sloten. — Op de rug een etiket met het bovenvermeld olim-nummer.

KATHEDRAAL : Hs 3.

Chronicon coenobii beati Petri apostoli postmodum sancti Bavonis quod 1537 in collegiatam, ac 1568 in exemptam ecclesiam cathedralem fuit a Paulo III° erectum; cujus capituli non pauca statuta nec non illustria reverendorum atque amplissimorum nomina ab erectione habentur. 1752. / Kronijk, statuten, gegevens betreffende de wijziging tot collegiale kerk, lijst der bisschoppen en prelaten tot aan de Franse Revolutie /.

XVIIIe eeuw (1752) met latere aanvullingen.

Pap., 2 + 239 bln., 205 x 160 mm., oorspr. pag. in inkt 1 - 499, doch tussen blzn. 36/37 werden 6 bln. gepag. met Rom. cijfers I - XII. Ver scheidene bln. blank. — Bladwachers. — Eén hand, doch met latere aanvullingen en randnoten. — Gekleurde wapens. — Op schutblad 2° bovenstaande titel en datum gevat in cartouche Louis XV waarin verwerkt zijn de wapens van Sint Baafs en van E.A. Hellin. - Inhoudstafel. - Kalfslederen band met rugtitel : « Capitulum S. Bavonis spectant ». (Op schutblad 1° : testamentaire schenking van het boek door E.A. Hellin, kanunnik en scholasticus van Sint-Baafs, aan het kapittel, getekend en gedateerd 17 dec. 1784. — Op schutblad 1 v° : gegraveerd ex-libris van E.A. Hellin met diens wapen (F. Heylbrouck f.).

KATHEDRAAL : Hs 4

Verklaeringe op den drie en vijftigsten psalm volgens den letter-zin ende ook volgens den geestelicken inhoet ofte mistyken zin getrocken uyt de H.H. Vaders, & Verklaringe op den hondert en achienden psalm volgens den Hebreeuwsccken alphabeth ofte A B C.

XVIIIe eeuw.

Pap., 1 + 199 + 1 bln., 200 x 157 mm., oorspr. pag. met inkt 1 - 371 beginnend op bl. 3 r° met weglating van blz. 277. Bln. 1, 2, 196 v°, 197, 198 en 199 : blank. — Eén hand. — Op bl. 2 v° een opgeplakt gegraveerd (Joh. Martin Will. excud. Aug. Vind.) beeld van de H. Hieronymus in medaillon met versiering in Louis XV. — Kalfslederen band met rugtitel : « Op den 118 Psalm. I ».

KATHEDRAAL, Hs 5

/ Statuten en andere van het bisdom Antwerpen /.

1. — (Fol 1 r° - 27 r°) Statuta curiae episcopalis Antverpiensis per reverendissimum Loevinum Torrentium edita, et de eiusdem mandata publicata 26 Augusti 1594. (16e/17e eeuw).
2. — (Fol 28 r° - 32 r°) Juramenta practicoꝝ sive officiaꝝ curie. (16e/17e eeuw).
3. — (Fol 33 r° - 39 v°) Commissio decanorum christianitatis. (17e eeuw) XVIe / XVIIe eeuw.

Pap., 1 + 40 + 1 bln., 215 x 175 mm., oorspr. fol. 1 - 27, voortgezet door mod hand 28 - 32, dan weer oorspr. fol. I - VIII van af fol. 33. — Verscheidene bladen blank. — Twee handen (1. en 2. van dezelfde hand). Perk. band met onleesbaar geworden rugtitel. Op voorste schutblad r° : titel (van 1), inhoudstafel, door 18e eeuwse hand, alsook herhaling van de titel (van 1) op binnenkant van voorste plat. Op binnenkant van voorste plat : gegraveerd ex-libris met dubbel wapen waaronder : « Le Candele ». — Op voorste schutblad v° : « Ex-libris J.D. Speckenbergh, 1742 ».

KATHEDRAAL : Hs 6.

Van der Meulen, Augustinus. APOTELEEMA XPONIKON... Temporum opus perfectum... quod adunavit, digessit, demonstravit D. Augustinus Van der Meulen prior sancti Petri postea ejusdem monasterii factus prepositus. / Beredeneerde chronologie met concordantie van de tijdrekening van af de Schepping met deze volgens de grote Paascyclus. (Van het jaar 1 - tot 5323 der schepping) /.

XVIIe eeuw.

Pap., 2 + 491 + 1 bln., 315 x 205 mm. Van af fol. 380 grotendeels blank. Eén hand. — Halfled. band met perk. borden. Rugtitel : « Van der Meulen. Ms ».

KATHEDRAAL : Hs 7.

Den spiegel van de eerwaardigste Heeren Prelaeten van de wijdt vermaerde ende exempte abdije van Sinte Pieters neffens Ghendt. Anno MDCLXXXI, 4 maj. (Collationé).

XVIIIe eeuw.

Pap., 1 + 81 + 1 bln., 370 x 230 mm. Bln. 73 v° - 81 : blank. De tekstspiegel omlijst met dubbele lijn. Eén hand. — Kalfslederen band met verguld borduurwerk en vergulde vignetten in de geleidingen van de rug. Rugtitel : « Spiegel der Prelaten van Sinte Pieters ».

KATHEDRAAL : Hs 8.

Liber privilegiorum monasterii sancti Petri.

XVIIIe eeuw.

Pap., zes banden, 370 x 230 mm. Oorspr. pag. 457, 264, 625, 504 & 507 pag. — De tekstspiegel omlijst met dubbele lijn. — Eén hand. — Kalfslederen band met verguld borduurwerk en vergulde vignetten in de geledingen van de rug. — Rugtitel : « Liber... privilegiorum s. Petri Bland ».

KATHEDRAAL : Hs 9.

P. Virgilius Maro. Opera una cum Servii Honorati Gramatici commentariis ac eiusdem poete vita mira quadam arte ac diligentia ⁷.

(Fol. 13 v° : « Scripta Brugis anno Domini 1488 »).

1. — (Fol. 1 r° - 14 v°), / Preliminaria /. — P. Virgilius Maronis copā. — P.V. Maronis est, et non. — P. Virg. Maronis vir bonus. — P. Virgilius Maronis rose. — P.V. Maronis ad Octavium Culex. — P.V. Maronis dire 1 carmen execratorium ad Battarem. — P. Virg. Maronis Ethna que a quibusdam Cornelio tribuitur. — P.V. Maronis Ciris ad Messalam. — P. Virgilius Maronis Catalecton, Priapus loquitur. — P.V. Maronis Moretum. — (Bovenstaande titel). — Tabula librorum qui in hoc volumine continentur.
2. — (Fol. 18 r° - 21 r°). Maronis vita.
3. — (Fol. 21 r° - 39 r°). P.V. Maronis Bucolicorum liber cum Servii Gramatici commentariis.
4. — (Fol. 40 r° - 76 r°). P. Virgilius Maronis Georgicon libri IIII cum Servio eius interprete.
5. — (Fol. 76 v° - 258 r°). P. Virgilius Maronis Eneidos libri duodecim cum Servii Gramatici interpretatione.
6. — (Fol. 259 r° - 268 r°). [Maffeo Vegio. Eneidae. 13e boek, zonder commentaar].

Inc. : Turnus ut extremo vitam sub marte profudit...

Expl. : ...Indigentem appellat templisque imponit honores.

7. — (Fol. 268 v° - 275 v°). Alanii versus. — Cornelii Galli versus. — P. Virgilius Maronis Hortulus. — De vino et venere — De livore. — Eiusdem. — De fortuna. — De Orpheo. — De seipso. — De etatibus animalium. — De ludo. — Argumenta XII librorum Eneidos. — De musarum juvenis. — Elegia in Mecenatis obitu que dicitur Virgilius cum non sit. — Epitaphia virorum illustrium. — De speculo. — Mira Virgilius versus experientia. — Mira Virgilius experientia. — De quattuor /! / temporibus anni.

XVe eeuw (1488).

Perk., 1 + 276 + 1 bln., 410 x 335 mm. Tekst en commentaar vormen een dubbele tekstspiegel, doch van af fol. 258 r° : geen commentaar meer. Oorspr. fol. door rubricator aangebracht 1 - 207

(7) Kopij van de druk : Virgilius Maro. Opera cum commentario Servii Maurii Honorati. Venetię, Petrus Piası, Bartholomeus de Blavis en Andreas Torresani d'Asola, 1480, 1 aug.

beginnend op fol. 1 r°, van daar af voortgezet door mod. hand. — Bln. 14 - 17, 144 r°, 229 r°, 257 v°, 267 r°, 276 v°.: blank. — Op fol. 76 v° werd een rand (met commentaar ?) blank geschaafd. — Geprikt, gelinieerd. — Reclamanten. — Lopende titels tot fol. 207 r°. — Eén hand. — Randnoten. — Rubrieken, initialen, gehistorieerde lettrienen, randversieringen, kleine en volbladminiaturen. — De kleine miniaturen op fol. 1 - 12 v° en 268 v° - 275 v° staan in de randen. — Op fol. 18 r° en 78 r° in lettrien : het abtswapen van Raphael de Marcatellis. Het typerend meubel van diens wapen : de boven en benedenwaarts getinneeerde en verheven dwarsbalk van zilver, is eveneens aangebracht op de volbladminiatuur op fol. 258 v°, op een tegel midden op de voorgrond, waarop met dit doel de normale tegelversiering uitgespaard was. De lettrienen op fol. 22 r° en 217 r°, en de randversiering op fol. 177 r° dragen het monogram L Y S, met strik (noeud d'amour) verbonden. — Mod. kalfslederen band met sluitriemen waarop met blinde fileten een dubbel omlijste rechthoek waarin de diagonalen getrokken zijn; oorspr. koperen beslag. — Verguld op snee. Op het achterste plat het oorspr. hoorn venstertje met koperen omlijsting, met de titel : « Virgilius Maro in omnibus operibus suis ». — Op de rug een mod. etiket waarop in Gothische letter deze titel gekopieerd werd. — (Op fol. 276 r° : « Hoc volumen comparavit Raphael de Marcatel Dei gratia episcopus Rosensis, abbas sancti Bavonis juxta Gandavum anno Domini 1494 »).

KATHEDRAAL : Hs 10

Historie Bible figurate a creatione mundi usque introitum terre promissionis.

1. — (Fol. 1 v° - 174 v°) / De gefigureerde Bijbel /.
2. — (Fol. 175 r° - 180 v°) [Bernardus Guidonis]. Hec igitur sunt nomina discipulorum domini nostri Jhesu Christi que potui reperire et colligere sub compendio ex pluribus libris et scripturis usque in presentum annum domini millesimum CCC et XIII quo hec scripsi Tholose.
3. — (Fol. 181 r° - 181 v°) Sequuntur quatuor synodus universales cum quinta approbans prefatas quinque tempore Gregorii Pape.

XVe eeuw.

Perk., 3 + 181 + 2 bln., 400 x 290 mm., Oorspr. rode fol. door de rubricator aangebracht 1 - 166 beginnend op fol. 1 r°, voortgezet in potlood tot 181. Talrijke blanke bladzijden. — Geprikt en gelinieerd. — Lopende titels, kustoden. — Eén hand. — Randteksten van dezelfde hand. Rubrieken, initialen, lettrienen, randversieringen, talrijke miniaturen. — In de lettrienen op fol. 2 r° : abtswapen van Raphael de Marcatellis. — Band met houten borden

van nieuw overtrokken met stof met blauw ruitvormig motief op beige fond, met oorspr. koperbeslag. — Vernieuwde sluitriemen. — Verguld op snee. — Op achterste plat het oorspr. hoorn venstertje met koperomlijsting waaronder bovenstaande titel. — Op de rug een modern etiket met in Gothische letter kopij van deze titel. — (Op binnenkant van het voorste plat van 19e eeuwse hand: « Liber iste ad ecclesiam cathedralem Gandavensem pertinet / onleesbaar handteken : G.J..... Gand /. — Tussen fol. 181 en het volgend schutblad werd mede ingebonden het nummer van zondag 31 maart 1833 van de Gazette van Gend waarin te lezen staat dat op een veiling te London bij Soteyby een gefigureerde Bijbel van de 13e eeuw /!/ van 86 bln. voor 255 guinea's verkocht werd aan de boekverkopers Pay and Foss).

KATHEDRAAL : Hs 11.

Alfraganus. Capitula 30 differentiarum ⁸.

Inc. : Differentia prima in annis Arabum & Latinorum...

Rubr. : In Dei nomine & eius auxilio incipit liber Alfragani in quibusdam collectis scientiis astrorum & radicum planetarum motus & Ca. 30 differentiarum interpretatum a Johanne Hispaniense.

Explic. : ...quod sufficiat, si Deus voluerit. Explicit.

XVe/XVIe eeuw.

Perk., 1 + 26 bln, 400 x 295 mm. Twee kol. - Mod. potloodfol. 1 - 26. Bln. 25 r° 2e kol., 25 v° en 26 : blank. Geprikt, gelinieerd en de kol. omlijst. Bladwachters, en kustoden grotendeels weggesneden. Eén hand ⁹. Rubrieken, initialen, letrienen, randversiering op fol. 1 r°. In deze randversiering onderaan : bisschoppelijk wapen van Raphael de Marcatellis, abt van Sint-Baafs, en bisschop « in partibus » van Rhosus. Herstelde band met houten borden van nieuw overtrokken met stof, versierd met blauw ruitmotief op beige grond. Oorspr. en vernieuwd koperbeslag. Herstelde sluitriemen met oorspr. koperbeslag. Verguld op snee. Op achterste plat een hoorn venstertje met koperen lijst volgende titels bedekkend : Alfraganus. De spera mundi & Arismetica Algorismi. Op de rug een modern etiket waarop deze titels in Gothische letter gekopieerd werden. Op schutblad achteraan : Is. Demeyer boekb. 1933.

KATHEDRAAL : Hs 11 (1)

/ Johannes de Sacrobosco (Holywood). De sphaera mundi. — Johannes Regiomontanus. Disputationum contra Cremonensia in planetarum theoricas

(8) Alfraganus. *Compilatio astronomica*. Lat. vert. door Johannes Hispalensis. Ferrara, Andreas Belfortis, 3 sept. 1493. — Bovenstaand handschrift is hoogstwaarschijnlijk een kopij van dit incunabel.

(9) Dezelfde hand als de mede-gebonden handschriften 11 (1) en 11 (2).

deliramenta. — Georgius Puerbachius. Theorice nove planetarum. / ¹⁰.

1. — (Fol. 2 r° - 23 r°). Johannes de Sacro Busco. Opusculum sphericum.
Inc. : Spere mundi compendium feliciter inchoat. Noviciis adolescentibus...
Expl. : ...dissolvitur. Opusculum sphericum Johannis de Sacro Busco explicitum est.
2. — (Fol. 23 r° - 32 v°). Johannes de Monte Regio. Disputationum contra Cremonensia in planetarum theoricas deliramenta.
Inc. : Universis bonarum artium...
Expl. : ...igitur sis amicorum dulcissime .C. Et tu recte valero.
3. — (Fol. 32 v° - 47 r°). Georgius Purbachius. Theorice nove planetarum.

Inc. : De sole. Sol habet tres orbes...

Expl. : ...semper invariables. Deo gratias.

XVe/XVIe eeuw.

Perk., 48 bln, 400 x 295 mm. Twee kol. - Mod. potloodfol. 27 - 75, echter zonder fol. 38, en aansluitend op deze van Hs 11. - Bln 1, 47 v° en 48 : blank. Geprikt, gelinieerd en de kol. omlijst. Reclamanten en kustoden, deels weggesneden, de laatste beginnend met A 1. Eén hand ¹¹. Rubrieken, lettrienen, randversieringen, pentekeningen, soms gekleurd. Ingebonden met Hs 11.

KATHEDRAAL : Hs 11 (2)

Johannes Regiomontanus. / Calendarium / ¹²

Inc. : In laudem operis huius preclari a Johanne de Monte Regio editi Germanorum decore et nostre etatis astronomorum principe Jacobi Sentini Ricinensis carmina. Hesperides ortum...

Fol. 1 v° : C. Johannes Lucilius Santritter Helbronensis lectori salutem... Hoc Augustensis Ratdolt Germanus Erhardus dispositis signis undique pressit opus...

Inhoud : Tabula regionum. — / Kalender der zon- en maaneclipsen van 1483 tot 1530 /. — De aureo numero. — De intervallo et festis mobilibus. — Tabula festorum mobilium. — De coniunctionibus ac oppositionibus lunarium. — De eclipsibus luminarum. — De loco solis vero. — De loco lune vero. — Tabula

(10) Kopij van het incunabel met zelfde titel als hier gegeven, gedrukt te Venetië, z.n. (Bonetus Locatellus) voor O. Scotus, 1490.

(11) Dezelfde hand als van Hs 11 (2) en Hs 11.

(12) Kopij van het incunabel : Johannes Regiomontanus (Müller). Calendarium. Venetië, Erhard Ratholt, 1485, 15 oct.

radicum lune. — De magnitudine diei. — Tabula quantitatis dierum. — De horologio horizontali. — De notitia horarum equinoctialium. — De horis temporalibus. — Dies paschalis (1477-1531). — Instrumentum horarum inequalium. — Instrumentum veri motus lune. — Quadrans horologii horisontis. — Quadratum horarium generale.

Expl. : ... tabulari numero comonstrare.

XVe/XVIe eeuw.

Perk., 28 bln, 400 x 295 mm. Mod. potloodfol. 76 - 103, aansluitend op deze van Hs 11 (1). Geprikt, gelinieerd en tekstspiegel omlijst. Kustoden beginnend met N. Reclamanten. Eén hand¹³. Initialen, letrienen, één randversiering, pentekeningen waarvan sommige gekleurd, en andere voorzien van te gebruiken aanwijzers zoals koordjes en een koperen plaatje, soms ook door meerdere concentrische losse stukken bedekt. Tabellen. Ingebonden met Hs 11.

KATHEDRAAL : Hs 11 (3)

Algorismi arithmetica.

1. — (Fol. 1 r° - 24 v°) Johannes de Sacro Busco. Tractatus arithmetice practice qui dicitur Algorismus.

Inc. : Omnia que a primeva rerum...

Rubriek : Ista pars est plana de se / = Algus / nisi quod dicitur quod Johannes de Sacro Busco composuit istum tractatum qui etiam composuit tractatum de sphaera sed ipsum extrahit ex maiore libro quem de numeris composuerat ille Algus qui erat de Arabia...

Expl. : ...de huius tractatus expositione. Explicit.

2. — (Fol. 25 r° - 29 v°) Johannes de Cusa. Algorismus proiectilium de integris novus, cum commendatio Hermanni Buschii.

Inc. : Omnes se transferentes...

Expl. : ... dimietatum florenorum habebit. /Onvoll. ?/

3. — (Fol. 30 r° - 41 v°) / Petrus Sanchez Cirvellus /. Tractatus arithmetice practice qui dicitur Algorismus¹⁴.

Inc. : Quia universis bonarum artium...

Expl. : ...de fractionibus phisicis. Laus Deo omnipotenti.

XVe/XVIe eeuw.

Perk., 42 bln, 400 x 295 mm. — Mod. potloodfol. 104 - 142, waardoor drie bln overgeslagen werden, en aansluitend op deze van Hs 11 (2).

(13) Dezelfde hand als van Hs 11 (1) en Hs 11.

(14) Petrus Sanchez Cirvellus. Tractatus arithmetice practice qui dicitur Algorismus. Parijs, Guy Marchant, 1495/1496, 22 mei. Waarschijnlijk een kopij van dit incunabel.

Twee kol. Bln 24 v°, 29 v° 2e kol., 41 v° 2e kol. en 42 : blank. Geprikt, gelinieerd en de kol. omlijst. - Kustoden, grotendeels weggesneden, en beginnend met A 1. Reclamanten. Eén hand. Rubrieken, initialen, lettriën, randversieringen. Ingebonden met Hs 11.

KATHEDRAAL : Hs 11 (4)

/ *Varia astronomica* /.

1. — (Fol. 1 r° - 12 v°) / *Perscrutator* /. *Tractatus de dispositione aeris*.
Inc. : *Dixit Perscrutator in anno Christi 1324*.
Expl. : ...*in secula seculorum. Amen. Explicit.*
2. — (Fol. 12 v° - 24 r°) *Bartholomeus Marien Slesita. Tractatulus in ephemerides, almanach sive tacuinum*.
Inc. : *Magnifico & generoso domno Ladislao de Tschirvahoï de Boskennitz... Bartholomeus Mariensueque Slesita de Pascua artium et medicine doctor salutem plurimas dicit. Rogatus magnifice...*
Fol. 23 r° : *Hec supra almanach congesta ut modo magnifice domine benigne suscipe, quo ad tractatulum de revolutionibus orbium & sectarum & alia plura commoda astronomie in maiorem speculationem & practicam complemento enarrem compendiose. Laus Deo... / dan volgt : / Tabula mansionum lune... anno salutis 1466...*

XVe/XVIe eeuw.

Perk., 24 bln, 400 x 295 mm. Mod. potloodfol. 143 - 166, aansluitend op deze van Hs 11 (3). Bln 24 r° 2e kol. en 24 v° : blank. Twee kol. Geprikt, gelinieerd en de kol. omlijst. Eén hand. Initialen, tinternellen vanaf fol. 17 r°. Ingebonden met Hs 11.

KATHEDRAAL : Hs 11 (5)

Tripartitus de celestibus corporibus.

Inc. : *Licet inscrutabilis astrorum sublimitas...*

Expl. : ...*lacius declarabitur Deo dante et de prima parte huius tripartiti.*

XVe/XVIe eeuw.

Perk., 12 bln, 400 x 295 mm. Mod. potloodfol. 167 - 178, aansluitend op deze van Hs 11 (4). Gelinieerd. Eén hand. Rubrieken, één lettriën en één randversiering vooraan. Ingebonden met Hs 11.

KATHEDRAAL : Hs 12

I. *Liber ymaginum deorum gentilium cum interpretationibus earundem*.
— / II. *Rhythmus de iuditio Paradis* /.

I. Inc. (fol. 1 r°) : *Sapiens animadvertet parabolam...*

- Expl. (fol. 13 r°) : ...quod bene describunt Ovidius et Valerius Maximus.
- II. Inc. (fol. 13 v°) : Rhythmus de iudicio Paradis. // . Constans erat Thetidem parituram natum
- Expl. (fol. 15 r°) : ...que invenit veniam in non veniali.

XVe/XVle eeuw.

Perk., 1 + 15 bln, 415 x 300 mm. Bln 13 v°, 14 v°-15 v° : in twee kol. Mod. Potloodfol. Geprikt en gelinieerd. Lopende titel. Eén hand. Randnoten, rubrieken, initialen, lettriemen randversiering, miniaturen. Op sommige miniaturen (fol. 1 v°, 4 v° en 14 r°) werden vrouwenaakten onhandig met rode verf bedekt. Mod. kalfled. band, op de platten versierd met blinde losse stempeltjes aangebracht in ruitvormige verdelingen door blinde fileten, dit alles gevat in een dubbele omlijsting eveneens met blinde reliefvignetten versierd. Oorspr. en vernieuwd koperbeslag en sluitriemen. Verguld op snee, en sommige bln. voorzien van leestekens waarvan de uitstekende gedeelten verdwenen zijn. Deze leestekens bevinden zich aan het begin van elk mede-ingebonden handschrift alsook van elk der zes boeken van de *Fasti* van Ovidius. Op het achterste plat een hoorn venstertje met koperen lijst met de titels : *De imaginibus deorum — P. Ovidii Fastorum libri VI et heroidae — Hygini Astronomica*. Op de rug een mod. etiket waarop in Gothische letter deze titels gekopieerd werden. (Ex libris Raphael de Marcatellis : zie Hs 12 (4). — Op schutblad achteraan : Is. Demeyer boekb. 1933.)

KATHEDRAAL. Hs 12 (1)

P. Ovidius Naso. *Fastorum libri VI* / Met commentaar van Paulus Marsus /.¹⁵

1. — (Fol. 1 r° - 1 v°) Paulus Marsus Picinas. *Prefatio in Fastos*.
Inc.: *Postaïn/ sic/ michi ex longa peregrinatione...*
Expl. : ...*ipsum tandem veniamus.*
2. — (Fol. 2 r° - 2 v°) Ovidii vita per Paulum Marsum Piscinatem.
Inc. : *Publius Ovidius Nasope lignus / sic /.....*
Expl.: ...*ad prefacionis interpretationem veniendum.*
3. — (Fol. 3 r° - 189 v°) P. Ovidius Naso. *Fastorum libri VI* [met commentaar]
Inc. : *Ac cum proprium sit poetarum proponere...*
Expl. : ... & *omnium musarum effigies.*
4. — (Fol. 189 v° - 192 r°) *Sequitur emendatio quorundam locorum et astrorum ratio.*
Inc. : *Paulus Marsus Piscinas Po. CL Georgio Cornelio M. Equ. feliciter salutem...*

(15) Kopij van het incunabel : P. Ovidius Naso. *Fasti cum commento Pauli Marsi*. Milaan, Ant. Zarot voor Joh. de Legnano, 1483, 5 juni.

Fol. 191 r° : Anni MCCCCLXXXII annotamus quidem
anno hec excripsimus / sic /, et impri-
mendi dedimus...

Expl. : ... ut relegant in orbe. Finis

XVe/XVIe eeuw.

Perk., 197 bln, 415 x 300 mm. Tekst en commentaar vormen een dubbele tekstspiegel. Oorspr. rode fol. door de rubricator aangebracht : 1 - 192, welke echter geen rekening houdt met de bln der vijf volbladminiaturen. Deze foliering door de rubricator was voöraf reeds door de kopist rechts van de laatste regel van de tekstspiegel aangeduid geworden. De keerzijden der vijf volbladminiaturen zijn blank. Geprikt, gelinieerd en de tekstspiegel omlijst, met lijn eveneens voor de randnoten. Eén hand, welke ook de randnoten aanbracht¹⁶. Rubrieken, initialen, lettriën, randversieringen, miniaturen. Op fol. 2 r° onderaan in de randversiering, en op fol. 143 v° in een lettriën : het bisschoppelijk wapen van Raphael de Marcatellis, abt van Sint-Baafs. Op fol. 72 v°, in initiaal, op fol. 73 r° in een lettriën, en op fol. 190 v° in een initiaal : het monogram L Y S¹⁷, verbonden met strik (noeud d'amour). Ingebonden met Hs 12.

KATHEDRAAL : Hs 12 (2)

Hyginus. Poeticon astronomicon opus¹⁸.

Inc. : De mundi et sphere ac utriusque partium declaratione...

Fol. 19 v° : Jacobus Sentinus Ricinensis lectoribus salutem. / =
gedicht in twee kol. waaruit blijkt dat het werk ge-
drukt is geworden / ... bene pressit opus.

XVe/XVIe eeuw.

Perk., 19 bln, 415 x 300 mm. Mod. potloodfol. 193 - 211, aansluitend op deze van Hs 12 (1). Van af fol. 9 r° tot fol. 15 r°, alsook op fol. 19 r° en v° : twee kol. Geprikt, gelinieerd en de tekstspiegel omlijst. Eén hand. Rubrieken, initialen, lettriën, miniaturen (sterrebeelden) waarop bij sommige onhandig de naakten met rode verf bedekt werden. In de randen naast de miniaturen : aanduidingen voor de miniator door de kopist, in het Latijn gesteld. In de lettriën op fol. 1 r° : het bisschoppelijk wapen van Raphael de Marcatellis, abt van Sint-Baafs. Ingebonden met Hs 12.

(16) Dezelfde of zeer gelijkende hand als van Hsn 12 (3) en 12 (4).

(17) De grote afstand tussen de letters L en Y laat over de lezing van dit monogram geen twijfel meer mogelijk.

(18) Hyginus. Poeticon astronomicon opus. Venetië, Erhard Ratholt, 1485, 22 januari. — & Venetië. Thomas de Blavis, 1488, 7 juni. — Vermoedelijk is het handschrift een kopij van een van deze incunabels.

KATHEDRAAL : Hs 12 (3)

P. Ovidius Naso. *Heroidae.* / Met commentaar door Antonius Volscius /¹⁹

1. — (Fol. 1 r°) Anthonii Volsci Privernatis ad Ludovicum Diaedum Francisci A patritium Venetium in Heroidas P. Ovidii Nasonis Peligni.
Inc. : Cum multos sepe viros...
Expl. : ... probabis industriam.
2. — (Fol. 1 v°) Ovidii vita per Antonium Volscum.
Inc. : Publii Ovidii Nasonis poete vetusta...
Expl. : ...digni videantur.
3. — (Fol. 3 r° - 69 v°) Publii Ovidii Nasonis epistolarum Heroidum.
Inc. : Post eversam Troiam...
Expl. : ...judicium adhibuisse cognorint. Vale. Finis.

XVe/XVIe eeuw.

Perk., 69 bln, 415 x 300 mm. Mod. potloodfol. 213-277, aansluitend op deze van Hs 12 (2). Bln 2 r° en 44 v° : blank. Voor- en achteraan werd een vermoedelijk blank schutblad weggesneden. Tekst en commentaar vormen een dubbele tekstspiegel. Geprikt, gelinieerd, en tekstspiegel omlijst. Eén hand²⁰. Rubrieken, initialen, leetrien, randversieringen, miniaturen. De miniatuur op fol. 2 v° en op fol. 44 r° zijn op achteraf bijgevoegde bln aangebracht zoals in Hs 12 (1). Onder deze op fol. 44 r° leest men onduidelijk de aanwijzing voor de miniator : « mittit Hypermetra ». Ingebonden met Hs 12.

KATHEDRAAL : Hs 12 (4)

Sappho Phaonis. / Epistola. Met commentaar /²¹.

1. — (Fol. 1 r°) Georgius Alexandrinus preclaro patricio Marco Antonio Mauroceno salutem.
Inc. : Commentarium in Sapphus epistolam...
Expl. : ...spectari velim.
2. — (Fol. 1 r° - 1 v°) Georgii Alexandrini in Sapphus epistolam interpretatio incipit.
Inc. : Sappho que inter...
Expl. : ...solum sit remedium.

(19) Vermoedelijk een (gedeeltelijke) kopij van het incunabel : P. Ovidius Naso. *Epistolae Heroidum cum commentario Antonii Volsci.* — Sappho cum interpretatione Georgii Alexandrini et alia Ovidii opere absque commentariis. Milaan, per Leon. Pachel et Udalricum Scincenzeller socios Alamannos, 1483, 26 mei.

(20) Dezelfde of een zeer gelijkende hand als van Hsn 12 (1) en 12 (4).

(21) Zelfde bemerking als voor Hs 12 (3) wat betreft de druk waarvan dit handschrift vermoedelijk een kopij is.

3. — (Fol. 3 r° - 9 r°) Sappho Phaoni / Epistola. Met commentaar /.
Inc. : Nunquid ubi aspecta est...
Expl. : ... quod tandem fecit ut supra docuimus.
XVe/XVIe eeuw.

Perk., 9 + 1 bln, 415 x 300 mm. Mod. potloodfol. 275 - 283, aansluitend op deze van Hs 12 (3). Bln 9 v° : blank. Gelinieerd, en tekstspiegel omlijst. Eén hand²². Randnoten, rubrieken, initialen, lettriënen, één miniatuur. Ingebonden met Hs 12. (Op fol. 9 r° onderaan : Hoc volumen comparavit Raphael episcopus Rosensis, abbas sancti Bavonis monasterii juxta Gandavum).

KATHEDRAAL : Hs 13

Evangeliarium / gezegd van Sint Livinus /.

1. — (Fol. 1 r° - 3 v°) S. Hieronymus. Commentaria in S. Mattheum. Praefatio.
Inc. : Testius Luce...
Expl. : ... scribenda concludat. Explicit.
2. — (Fol. 3 v° - 5 v°) Praefatio S. Hieronymi beatissimo Papae Damaso.
Inc. : Novum opus facere me cogi...
Expl. : ...papa beatissime. Explicit praefatio.
3. — (Fol. 6 r° - 6 v°) Eusebius / Cesariensis /. Carpiano fratri in Domino salutem.
Inc. : Ammonius quidem Alexandrinus...
Expl. : ... dixisse repperies.
4. — (Fol. 7 r° - 7 v°) S. Hieronymus. Argumentum in S. Mattheum.
Inc. : Mattheus in ex Judea...
Expl. : ... quaerentibus non tacere. Explicit argumentum.
5. — (Fol. 8 r° - 26 v°) Incipiunt capituli lectionis evangeliae anni circulo ad missas.
Inc. : In vigiliam natalii Domini...
Expl. : ... in novissimo diae. Amen.
6. — (Fol. 27 r° - 35 v°) / Canones Eusebii Cesariensis /.
Inc. : Mattheus Marcus Lucas sanctusque Johannis.
Incipit canon primum...
Expl. : ... Explicantur canones evangeliorum Matthei Marci Lucae Johannis.
7. — (Fol. 36 r° - 179 v° // 182 r° - 223 r°) / Quatuor evangelia /
Inc. : Incipiunt capituli sancti evangelii secundum Mattheum. Generationem omnia ...
Fol. 36 r° - 92 v° : Evangelium S. Matthei.
Fol. 93 r° - 118 v° : Evangelium S. Marci.
Fol. 119 r° - 176 v° : Evangelium S. Lucae.

(22) Dezelfde of een zeer gelijkende hand als van handschrift 12 (1) en 12 (3)

Fol. 177 r° - 179 v° // 182 r° - 223 r° : Evangelium S. Johannis.

Expl. : ... scribendi sunt libros. Amen. Explicit evangelium secundum Johannem. Amen.

Xe/XIe eeuw ²³.

Perk., 3 + 223 + 4 bln, de drie voorste en de drie laatste schutbln van papier, 330 x 215 mm. Twee kol. van 30 lijnen en van 45 à 62 mm breedte. Mod. potloodfol. 1 - 223, van fol. 43 tot 90 gedubbeld door een andere (= Kan. Vanden Gheyn) beginnend met 1 en bestemd om de vergissingen van de binder ²⁴ en de juiste volgorde van de bln aan te duiden. Bln 39 v°, 40 r°, 41 r°, 42 v°, 90 v°, 90 v°, 93 r°, 182 r°, 183 r°, 184 v° en 223 v° : blank. Gelinieerd en de kol. omlijst met blinde lijnen.

Kustoden onderaan het laatste blad van meerdere kwaternen, in deze volgorde: B (Quat. - 1), L (Quat.), (Binio. - 1), (Quat.), (1 fol.), (Binio), (Dipl.), (1 fol.), II (Quin. - 2), III (Quat.), (Tern.), IIII (Quat. - 1), V (Quat.), VI (Quat. - 1), VII (Binio), (Dipl.), (Binio - 3), VIII (Quat.), (Quat. - 2), XI (Quat. - 1), XII (Binio), (Binio - 1), XIII Binio), XIII (Quat.), XV (Quat.), XVI (Quat.), XVII (Quat.), XVIII (Quat.), XVIII (Quat.), (Quat. - 2), (Dipl.), (Dipl.), (1 fol.), XXI (Quat. - 1), XXII (Quat.), XXIII (Quat.), XXIV (Quat. - 1), (Quat. - 1), (Binio - 2). Eén hand, met toevoegingen van ongeveer gelijktijdige andere hand. Sommige teksten werden gekrabbt en al of niet door de tweede hand overschreven. Randnoten, rubrieken, initialen, lettrienen, miniaturen (= 17 canonbogen en 7 miniaturen). Band met houten borden overtrokken met rood fluweel met zilveren hoekbeschermers en sloten, en

(23) Volgens L. Bethmann (Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, 1843, p. 553) te dateren : XIe eeuw. — Volgens Kervijn de Volkaersbeke (Les églises de Gand, I, p. 170-171) te dateren : ongev. 1125. — Volgens wijlen Kan. Vanden Gheyn (Inventaire archéologique de Gand, nr. 561-563) te dateren : Xe eeuw. — W. Köhler : Die Denkmäler der Karolingischer Kunst in Belgien. München, 1923, Tafeln 2-3, Abb. 10-15 : situeert het Evangelarium rond 800 ! Dit werd in 1937 overgenomen door C. Nordenfalk : Vier Kanonestafeln eines spätantiken Evangelienbuches (Göteborgs Kungl. Vetenskaps och Vitterhets-Sámhallets handlingar, femte foljden, A VI, 1937).

(24) Reeds wijlen Kan. Vanden Gheyn, loc. cit., constateerde dus de vergissingen van de binder. Uit de hieronder volgende opgave van de kwaternen blijkt wat aan dit evangelarium ontbreekt. — De aan de aanwezige kwaternen ontbrekende bln zijn de volgende : 1 bl. vóór fol. 1; 1 bl. tussen fol. 26 en 27, tussen fol. 44-45, tussen fol. 47-48, tussen fol. 70-71; een half blad van fol. 71; 1 bl. tussen fol. 85-86, tussen fol. 92-93; 2 bln tussen fol. 93-94; 1 bl. tussen fol. 102-103, tussen fol. 106-107, tussen fol. 113-114; een half blad van fol. 114; 1 bl. tussen fol. 121-122; 2 bln tussen fol. 179-180; 1 bl. tussen fol. 210-211, tussen fol. 221-22; 2 bln achteraan, na fol. 233, vermoedelijk blank. De hielstjes tussen fol. 50-51, en fol. 190-191 zijn de hielstjes van de fol. 42 en 184 die als losse tussengevoegde bladen te beschouwen zijn. Zij betekenen dus geen resten van vroegere nu uitgesneden bladen. — Een eigenaardigheid is te releveren wat betreft de kustoden : voor de preliminaria zijn dit letters (B.L.I.), verder in het boek gebruikte men Romeinse cijfers. Men kan de vraag stellen of de kustoden B.L.I. oorspronkelijk niet gecompoteerd waren tot bijvoorbeeld : [B.I.] B.L.I. [A]. Een vergelijkende studie met andere evangeliaria uit dezelfde tijd kan hier mogelijks bescheid brengen.

midden op beide platten een ovaal medaillon waarin de beeltenis van de H. Livinus gegraveerd staat. Verguld op snee. Van de oorspr. band bleef slechts een er van losgemaakt perkamentblad bewaard waarop een fragment van een 14e eeuwse stadsrekening te lezen is²⁵.

KATHEDRAAL : Hs 13 (1)

/ Cartularium van de Sint-Baafs abdij. Fragm. /.

1. — Epistola domni Othelboldi abbatis ad Ogivam comitissam²⁶.
2. — Breviarium de thesauro sancti Bavonis quod invenerunt fratres remansisse post Nordmannicam infestationem²⁷.

XIIe eeuw²⁸.

Perk., 2 bln, 330 x 215 mm. Mod. potloodfol. 180 - 181, aansluitend op deze van Hs 13. Twee kol. van 70 à 80 mm breedte, en van 37 regels elk. Eén hand. Rubrieken. Ingebonden met Hs 13, n.l. tussen fol. 179-182.

KATHEDRAAL : Hs 14

Liber episcopalis.

Inc. : Incipit tabula omnium ordinationum...

Fol. 6 r° : Incipit liber episcopalis officii omnium ordinationum clericorum consecrationum et benedictionum secundum ordinationem reverendi in Christo fratris Danielis Motensis episcopi, cum certis additionibus quo ad decorem eorumdem officiorum per reverendum fratrem Egidium episcopum Rosensem ordinis Carmelitarum.

Expl. : ...et maneat semper. Amen.

XVe/XVIe eeuw.

(25) In het inventaris van 6 mei 1482 staat volgende beschrijving van de oorspr. band van het evangeliarium : « Ghebonden met berderen, overtrocken ende verciert over deen zijde met zwarten fluweele ende daer boven met V selverin vergulde cnoppen ende met twee selverin vergulden sloten, ende over dander zijde met Ste Lievins legende in 11 tabernaculen staende, al selveren vergult ende ronsomme met veertine steenen ende veertine roeskins, elc roeskinne hebbende VII peerlen, met eenen selverin deesele boven, daerup staende IIII Evangelisten vergult. Ende in de midden een wijt cristael besloten met eender zwarter leren busse met drie yserin banden, met eenen slote sclutende met twee sluetels den welcken bouc de vermaecken en verciere heer Jacob van Brussele, quondam abbas sancti Bavonis ». (RAG, Fonds S. Baafs, série monumentale, cart. f. 54. — Uitg. Van Lokeren, Histoire de Saint Bavon, P.J., p. 237).

(26) Niet gebruikt door L. Voet : De brief van abt Othelbold aan gravin Otgiva over de relikwieën en het domein van de Sint-Baafsabdij te Gent (1019-1030). (Kon. Comm. voor Geschiedenis, in 8°, 1949).

(27) Niet gekend door W. Wattenback. Reliquien in Gent. (Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, VIII, 1883, p. 370-376). Deze volgde de 14e eeuwse kopij in BVG hs 439 (Cat. 82) « Chronicon S. Bavonis van Jan van Thielrode ».

Perk., 2 + 212 + 2 bln, de schutbln van papier, 345 x 250 mm. Twee kol. van 12 regels. Oorspr. fol. 1 - 207 beginnend op fol. 6 r°. De binder heeft de blanke bln met oorspronkelijke fol. 202 - 207 ingebonden tussen de oorspr. fol. 145 - 146. Bln 1, 3 v°, 4, 5, 151-156 (oorspr. 202-207) en 198 v° - 200 (oorspr. 187 v° - 189) : blank. Gelinieerd en de kol. omlijst. Eén hand. Rubrieken afwisselend rood en blauw, initialen, lettriënen, randversieringen. In de randversiering op fol. 6 r° onderaan : het bisschoppelijk wapen van Raphael de Marcatellis, abt van Sint-Baafs en bisschop van Rhosus. Kalfsled. band versierd met blinde rolstempels. Het achterste plat is half weggebroken. Op voorste plat een vergulde stempel voorstellend Christus aan het kruis en de letters I H S met stralenkrans. Daarboven en onder : anno 1624. Resten van koperen sloten. Op de rug : PONTIFICA Ms., en in elke geleiding een verguld stempeltje. (Op fol. 1 r° en op fol. 6 r° door 16e eeuwse hand²⁹ : Ex veteri bibliotheca divi Bavonis. Op het voorste schutblad : Hunc librum vetustate detritum in novam hanc formam compingi curavit D. Justus Rycquius canonicus et bibliothecarius huius ecclesie. Anno Dominico MDCXXIV.)

KATHEDRAAL : Hs 15

Liber de naturis rerum creatarum³⁰.

(Fol. 1 r° - 3 r°) Incipit liber de hominibus monstruosis. Quoniam de monstruosis hominibus orientis liber sequitur...

Explicit liber de monstruosis hominibus orientis.

(Fol. 3 r° - 31 v°) Incipiunt capitula de animalibus quadrupedibus... Incipit liber quartus de animalibus quadrupedibus. Primo generaliter dicendum est de quadrupedibus, illa animalia que habent duos pedes...

Explicit liber de quadrupedibus animalibus.

(Fol. 31 v° - 55 v°) Incipiunt capitula de avibus... Incipit liber de natura avium. Omnis avis que est bone ale, id est velox ut volando ...

Explicit liber de avibus.

(28) Volgens wijlen Kan. Vanden Gheyn (Inventaire archéologique de Gand, nr 561-563) te dateren : 14e eeuw. — Volgens L. Bethmann (Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, 1843, p. 553) te dateren : 12e eeuw.

(29) Dezelfde hand welke ook op andere handschriften van Sint-Baafs deze notitie schreef, vermoedelijk rond 1540, n.l. bij de overbrenging der Sint-Baafs librije naar de kapittelkerk. Eigenaardig is het dat deze notitie nooit voorkomt op de handschriften van abt Raphael de Marcatellis, doch slechts op deze welke reeds vóór hem van de Sint-Baafs librije deel uit maakten. Wat het wapen van Raphael de Marcatellis betreft : A. Van Lokeren. Histoire de l'abbaye de Saint Bavon et de la Crypte de Saint Jean. Gand, 1855, p. XV, meende dat dit het wapen was van abt Egidius Boele, evenals zijn voorganger, abt Raphael, bisschop van Rhosus. Dit is onmogelijk, aangezien dit wapen samengesteld is uit dit van Sint-Baafs, het bisdom Rhosus en het wapen der familie Marcadel waarvan abt Raphael afstamde. (Zie hierover G. Van Acker : Nieuwe biografische gegevens over Raphael de Marcatellis... in Gentse bijdragen tot de Kunstgeschiedenis en de Oudheidkunde, 1959).

(30) Literatuur. J. Versyp. Twee Gentse Bestiaria uit de XVe eeuw. (In : Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Nieuwe reeks, dl. IV, afl 2). Gent, 1950.

(Fol. 55 v° - 64 r°) Incipiunt capitula de monstribus beluis marinis... Incipit liber de monstribus marinis primogenitis. Monstra marina sunt ab omnipotente deo... ,

Explicit liber de monstribus ac beluis marinis.

(Fol. 64 r° - 74 r°) Incipiunt capitula de piscibus marinis sive fluvialibus... Incipit liber quintus de piscibus marinis sive fluvialibus. Nullus piscis ut dicit Aristoteles habet...

Explicit liber de piscibus marinis atque fluvialibus.

(Fol. 74 v° - 80 v°) Incipiunt capitula de serpentibus... Incipit liber sextus de serpentibus. Generaliter primo dicendum est de serpentibus Aristotelis...

Explicit liber de serpentibus.

(Fol. 81 r° - 89 r°) Incipiunt capitula de vermibus... Incipit liber de vermibus. Primo generaliter. Primo generaliter de vermibus dicendum est...

Explicit liber de vermibus.

XVe eeuw (1e helft).

Perk., 3 + 90 bln, 410 x 300 mm, twee kol. van 350 x 100 mm. Mod. potloodfol., bln 89 v° en 90 : blank. Geprikt en gelinieerd en de kol. omlijst. Kustoden en reclamanten. Eén hand. Rubrieken, initialen zeer onregelmatig bijgewerkt en aangeduid door gidsen, lettriennen, tinternellen, randversieringen, kleine miniaturen ter illustratie van de tekst, echter niet meer aangebracht van fol. 87 r° tot het einde. Op sommige miniaturen bedekte een onbehendige hand de naakten met rode verf. Op fol. 1 r° : in de lettrien het bisschoppelijk wapen van Raphael de Marcatellis, abt van S. Baafs. Op fol. 3 v° en 74 v° : in lettrien het monogram LYS. Op fol. 2 v° en 3 r° : in de randen licht geschreven aanduidingen, in het Nederlands gesteld, ten behoeve van de miniator. Kalfsled. vernieuwde band met sluitriemen en met oorspronkelijk koperbeslag. Op het achterste plat onder een hoorn venstertje de titels : « Liber de naturis rerum creaturarum. Jordanis de origine Gothorum cum gestis Bohemorum et Ungarorum ». Op de rug een mod. etiket waarop in Gothisch schrift deze titels herhaald worden. (Voor herkomst : zie Hs 15 (3)).

KATHEDRAAL : Hs 15 (1)

Jordanis. De origine Gothorum.

(Fol. 1 r°) : Volente me parvo subuectum navigio oram tranquillam maris stringere : et minutos ut quidam ait de stagnis priscorum pisciculorum legere, in altum frater castale laxare vela compellis, relictoque opusculo quod intra manus habeo : hoc est de abbreviatione cronicorum suades ut nostris verbis XII senatoris volumina de origine actibusque Gothorum, ab olim et usque nunc per

generationes regesque descendentem in uno et hoc parvo libello coartem... orans pro me frater carissime.

Inc. : Maiores nostri ut refert Mosius totius terre circum...

Expl. : ...nec tantum ad eorum laudem quatum ad laudem eius qui vicit exponens. Explicit de antiquitate Getarum actibusque eorum quos devicit Justinianus imperator per fidelem reipublice Belesarium consulem. Nomina gentium huius historie in insula olim Scandra. Adogit... ...Ribari.

XVe/XVIe eeuw.

Perk., 24 bln. 410 x 300 mm. Mod. potloodfol. Bln 23 v° en 24 : blank. Geprikt, gelinieerd en tekstspiegel omlijst. Kustoden en reclamanten. Eén hand. Initialen, een lettrien, een randversiering. Ingebonden met Hs 15.

KATHEDRAAL : Hs 15 (2)

Johannes de Thubrocx. Chronicon Hungarorum. — Rogerius. Epistola in miserabile carmen super destructione regni Hungarie per Tartaros ³¹.

1. — (Fol. 1 r° - 108 v°) Johannes de Thubrocx. Chronicon Hungarorum (Fol. 1) [Opdracht door Theobaldus Feger] : Serenissimo ac invictissimo principi ac domino domini Mathie Hungarie Bohemieque regi Theobaldus Fegher salutem et gloriam exoptat Quod... ut regum Hungarie facta... dilligentissime... imprime-retur...

/ Opdracht door Joh. de Thubrocx / : Ad egregium dominum Thomam de Drag... Mathei... regis cancellarium. Prefacio magistri Johannis de Thubrocx in primum librum chronice Hungarorum feleciter incipit. Iugi otio hiis annis nobis eque simul torpentibus ... tue offerentem dominationi. Vale.

(Fol. 2 r°) Soliloquium. Olim antiqua auctorum vetustas...

(Fol. 2 v°) Exordium narrationis in primam partem chronice Hungarorum...

(Fol. 3 r°) De generationis Hunorum sive Hungarorum origine...

(Fol. 108 v°) / Explicit / :... omnia particulatim prout acta fuere. Finis.

2. — (Fol. 108 v° - 121 r°) Epistola magistri Rogerii in miserabile carmen super destructione regni Hungarie per Tartaros facta.

(31) Kopij van het incunabel : Johannes de Thworcx. Chronica Hungarorum. Augsburg, Erhard Ratholt voor Theobald Feger, boekhandelaar te Buda, 1488, 3 juni. (Hierin bevindt zich eveneens de brief van magister Rogerius).

Incipit : Licet ut liqueat dominationi...
Expl. : ... et adversitatis ac periculi quidditatem. Valeat.
p.v.
/ Disticon / : Quanta sit invicti...
tristia mixta iocis.
Expl. : Serenissimorum Hungarie regum bene revia ac
fideli studio emendata. Finit feliciter.

XVe eeuw.

Perk., 121 bln; 410 x 300 mm. Mod. potloodfol. Blad 121 v° : blank.
Kustoden. Geprikt, gelinieerd en tekstspiegel omlijst. Eén hand. Rubrieken,
initialen, één lettrien, één randversiering. Ingebonden met Hs 15.

KATHEDRAAL : Hs 15 (3)

Aeneas Sylvius. Historia Bohemica ³².

(Fol. 1 r° - 2 r°) Tabula sequentis operis.

(Fol. 2 r° - 3 r°) Enee Silvii Senensis cardinalis sancte Sabine
historia Bohemica, notabilis et iocunda a principio gentis
usque ad Georgium Poggiebratum, Ladislai regis successo-
rem, porrecta ad illustrissimum dominum Alfonsum regem
Aragonum conscripta.

Prefatio... Interitura esse... consule. Explicit prefatio.

(Fol. 3 r° - 42 v°) Historia Bohemica.

Inc.: Incipit historia Bohemica. Et primo de situ regionis Bo-
hemice, de fluminibus eiusdem... Bohemia in solo
barbarico...

Expl.: ...paterna solitudine decreverat. Presentem historiam
lecturi noverunt... non communis stili sunt. Explicit.

XVe eeuw.

Perk., 45 bln, 410 x 300 mm, mod. potloodfol. Bln 43, 44, 45 : blank.
Geprikt, gelinieerd en tekstspiegel omlijst. Kustoden. Eén hand. Rubrieken,
initialen, één lettrien. Ingebonden met Hs 15. (Op fol. 42 v° : Hoc
volumen comparavit Raphael de Marcatellis dei gratia episcopus Rosensis
abbas sancti Bavonis juxta Gandavum anno domini 1492).

KATHEDRAAL : Hs 16

Philosophia super naturalis. — Philosophia (rationalis) et moralis se-
cundum vulgar(es) philosop(hos) ³³.

(Fol. 1 v° - 7 v°) Philosophia super naturalis.

Inc. : Est via qua videtur homini recta...

Expl. : ... dogmata vulgus iners.

(Fol. 8 r° - 16 r°) Inicium philosophie (rationalis) et moralis
secundum vulgar(es) philosop(hos)

(32) Kopij van het incunabel : Pius II (Aeneas Sylvius) Historia Bohemica.
Venetië, Christophorus de Pensis dictum Mandello, 1488.

(33) De tekst tussen () werd uitgekrabt en overschreven.

- Ortus poetrie secundum omnes species suas.
— Septem artes liberales.
- (Fol. 17 r° - 27 r°) / De muzen/.
Inc. : Musa que et nympha dicitur...
Expl. : ... comica lascivo gaudet sermone
thalia.
- (Fol. 27 r° - 30 r°) De fortuna.
Inc. : De fortune mutabilitate, et de secularis potentie exitu. Quem rota fortune...
Expl. : ... parvi putata iacent.
- (Fol. 30 v° - 45 r°) / De menselijke hoedanigheden /.
Inc. : Descriptio constantis et boni viri. Vir bonus...
Expl. : ... ne te cunctacio vana.
- (Fol. 46 r° - 50 r°) / Kleedij en gewoonten der vreemde volkeren : Grieken, Surianen, te Jeruzalem, Indiërs, Saracenen, Turken /.
(Fol. 51 r° - 63 v°) / Standen en beroepen /.
Inc. : Paupertas fugitur totaque arcessitur...
Expl. : ... Euximium pelagus : bistoniosque lares.

XV/XVIe eeuw.

Perk., 2 + 63 bln, 395 x 280 mm, & 395 x 350 mm, deze laatste bln in de breedte ingeplooid. Mod. potloodfol. Talrijke bln : blank (n.l. de keerzijden der volbladminiaturen). Eén hand. Talrijke volbladminiaturen. Op fol. 3 v°, in tegel op miniatuur : het monogram LYS. Kalfsled. band van 18e eeuw met vergulde omlijsting en op de rug vergulde vignetten. Op bijna onleesbaar etiket : Antiquités des pintures /?/.

KATHEDRAAL : Hs 16 (1)

/ Gehistorieerde Bijbel. Fragm. /.

- (Fol. 1 v° - 8 r°) Daniel.
(Fol. 9 v° - 26 v°) Tobias.
(Fol. 27 v° - 34 r°) Saul.
(Fol. 35 v° - 49 r°) David.
(Fol. 50 v° - 60 r°) Salomon.

XVe/XVIe eeuw.

Perk., 60 + 2 bln. 395 x 280 mm. De bln, op één zijde verlucht, zijn met de blanke zijden naar elkander gekeerd. Kustoden in onregelmatige volgorde. Tot fol. 26 v° : grote rechthoekige volbladminiaturen; van daar af tot einde : miniaturen in medaillons welke tot fol. 51 r° in metselwerk gevat zitten, en van af fol. 51 r° slechts met een zwarte dikke cirkellijn omlijnd zijn. Onder de miniaturen telkens twee à drie regels uitleg als onderschrift. Eén hand. Op fol. 11 v°, op zwaardschede van knielend krijger (Tobias) : de spreuk « Amor vincit omnia ». Ingebonden met Hs 16.